

'כל מלאכות שאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ ממיזגת הכוס והצעת המטה...' – בפניו, שיש לחוש להרגל דבר, אבל שלא בפניו נראה שמותר. 'ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו' – פירוש, לשפוך מים כשהוא רוחץ, אבל לא שתגע בו, שאף בלא רחיצה גם כן אסורים ליגע, ואפילו באצבע קטנה. (רא"ש ועוד)

'מאי קולא, אילימא דקתני בועל בעילת מצוה ופורש, התם משום דלא חל עליו אבילותא...' – אף על פי שגם האונן אסור בתשמיש המטה לכמה דעות (ע' מועד קטן כג. – מחלוקת תנא קמא ורשב"ג, כפירוש הרי"ף, ופסק שם כתנא קמא לאסור), יש לומר שאין זה קולא באבילות מה שהתירו לחתן לבעול בעילת מצוה באנינות, שאנינות לחוד ואבילות לחוד. הלכך לא יבואו לזלזל באבילות משום קולא זו שהקילו כאן בדיני אנינות. (עפ"י 'תורת האדם' להרמב"ן. וע"ע באבי עזרי – ריש הלכות שמחות).

עוד י"ל שאף האוסר לא אסר אלא משום שאין זה זמן הראוי לעונה, וממילא אסור הדבר משום קלות ראש. [תדע, שהרי גם לדעת המתיר כתב הרי"ף שאין התר אלא בשביל קיום עונה, וא"כ י"ל שנחלקו בזה גופא, האם בזמן אנינות שייכת מצוה עונה או אין זה זמן המתאים לכך]. הלכך אפשר שהכל מודים שבעילת מצוה היא עיקר זמן העונה אפילו במצב זה של אנינות. הרי שאין כאן קולא מיוחדת ולא אתו לזלזולי בה. (שמעתי מהרע"כ. וע' אגרות משה אה"ע ח"ד פו, שאין לך מצות עונה גדולה יותר מבעילת מצוה).

ולפי שיטת הראשונים שגם באונן שייכים דיני אבילות (ע' יו"ד שמא, ה), י"ל שלשיטתם הלא יש לפסוק לקולא בענין תשמיש באנינות, שהרי כלל הוא בדיניו שהלכה כדברי המיקל באל, ובכלל זה הלכות אבילות שבאנינות, (וכן פסק רבנו יונה בפ"ג דברכות, עפ"י הירושלמי. וע"ע במובא במו"ק כג – חוברת קמב). הרי ממה נפשך אין כאן קולא בהלכות אבילות במה שבועל בעילת מצוה. (ויש לדקדק בלשון הרא"ש סוס"י ח).

ולפי זה היה בדין שאם מת אביו של חתן לאחר כניסה לחופה וקודם בעילת מצוה, אעפ"י שמתירים לו בעילת מצוה, אין כאן קולא מיוחדת באבילות (שהרי כבר חל חיוב שבעת ימי המשתה קודם האבילות, וכדין מי שמת בתוך הרגל), ובדין הוא שיהיו מותרים ביחוד גם אם לא בעל, מאחר שאין חשש לזלזול כי אין כאן קולא מיוחדת. ואולם בפוסקים (יו"ד שפג, עפ"י הרא"ש ועוד) מבואר שאם לא בעל אסור, שאמנם אין כאן קולא ולא יבואו לזלזל, אך חוששים שיתקפנו יצרו, וכדין פירסה נדה. וצ"ע.

דף ה

'ועל התינוק ללמדו סופר וללמדו אומנות' –

לימוד אומנות לבן – מצוה וחובה, כמו ששנינו (בקדושין כט) 'האב חייב בבנו... ולהשיאו אשה וללמדו או מנות'. ועל כן הוא בכלל 'חפצי שמים' שמותר לדבר עליהם בשבת. (וכן נפסק בשלחן ערוך – או"ח שו"ו, דהוא נמי עוסק במצוה, דאם אין לו אומנות עוסק בגזל' (משנ"ב שם). וכן הביא להלכה חיוב זה ה'מגן-אברהם' (קנו). ולא דוקא 'אומנות' אלא גם להתעסק במסחר (מגן אברהם שם; באור הלכה שו"ו בשם שה"ג).

חיוב זה של לימוד אומנות, אינו מוטל על האם אלא על האב בלבד. (ע' ר"ן ועוד ראשונים בטעמי הדבר. וע' פורת יוסף קדושין כט).

[מלשון השו"ע (או"ח ש"ו שם) 'תינוק', נראה שדין זה שייך בגיל מוקדם. ואולם, בספר 'ברכת אברהם' (למו"ר הגר"א ארלנגר שליט"א – קדושין שם) הסביר את סדר הדברים 'למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות' שהוא לפי סדר הזמנים הנזכר במשנה: 'בן חמש למקרא... בן י"ח לחופה, בן עשרים לרדוף' – היינו, לרדוף אחר פרנסתו, ואז הוא זמן לימוד אומנות. אמנם נראה פשוט שזהו הזמן שצריך הבן לדבר, אך המצוה ללמדו לא מתחילה מאז, כאמור.

ואפשר שנקטו חיוב זה בסוף, לפי שאין עצם לימוד האומנות מעשה-מצוה כשאר הדברים המנויים שם, וכמו שהוכיח בשו"ת רב פעלים (או"ח ח"ב כב), שאין הלימוד בכלל 'דבר מצוה' ממש, שעל כן בני חצר יכולים לעכב בעד אחד מבני החצר שבקש ללמד שם אומנות לתלמידים, שלא כבלימוד תורה ושאר עניני מצוה שאין בכחם לעכב. ולאור זאת פסק שם שודאי אין ללמד בבית הכנסת ובבית מדרש אלא תורה, ולא לימודים אחרים לצורך אומנות. (וע' גם אודות שינוי ממצוה-מצוה לצורך שכר המורים לימודי חול לתנוקות, בשו"ת שבט הלוי ח"ה קמד. מובא בערכין ו).

ויש לומר טעם נוסף על שהזכירוהו בסוף, שלימוד אומנות, אף כי היא מדת סתם אדם, הלא אמר רבי נהוראי (בסוף קדושין) 'מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה', וכפי שבאר הגרי"ז זצ"ל (בפרשת 'חיי שרה'. וע' בספר 'המקנה' - שלהי קדושין) שאינו בא לחלוק [שהרי הוא עצמו רבי מאיר - התנא השני שם. וכן מן הלשון לא משמע שחולק בעיקר ההלכה], אלא שאע"פ שכך הוא הדין, ללמד את בנו אומנות, יש עוד מדה אחרת, והיא מדת רשב"י וחבריו (בברכות לה), לפרוק מעל צוארו את עול ה'חשבונות הרבים' אשר בקשו בני האדם, ולהבדל לעמוד לפני ה' לשרתו. וכל אדם יכול להתנהג במדה זו (כפי שכתב הרמב"ם בסוף הל' שמיטה). ועל כן, כיון שלימוד אומנות לבנו אינו חיוב קבוע לכל אדם, מנהו לבסוף].

על מסגרת לימודית ללימודי חול לצעירים, להלכה ולמעשה - ע' שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ג פא-פד; שו"ת יחיה דעת ח"ג עה וח"ה נו.

'אלא מעתה, יום הכיפורים שחל להיות בשני בשבת ידחה, גזירה שמא ישחוט בן עוף? ... התם אית ליה רווחא (לשחוט בלילה. שהסעודה אינה עד למחר - רש"י, הכא לית ליה רווחא' - הרמ"א בהלכות יום הכיפורים (או"ח תרד, ב) הביא חילוקי מנהגים ביחס לאמירת 'סליחות' קודם עלות השחר של ערב יום הכיפורים. יש שנהגו להרבות בסליחות, ויש שממעטים דוקא. וכתב על כך הגר"א (בבאורו לשו"ע שם): 'מחלוקתם כמו שכתבו האחרונים, דפליגי אם הלילה גם כן יום-טוב או דוקא ביום. ועיין של"ה, ומג"א הביאו. והעיקר שאין המצוה להרבות (בסעודה) אלא ביום. וגמרא ערוכה היא בכתובות ה' א'. ועיין רש"י שם ד"ה אית ליה וכו'. (וע"ע בחדושי הר צבי).

'שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו' - איסור זה כולל דברים שאינם הגונים אפילו אינם בכלל לשון הרע, [והשמיענו בזה שצריך לעשות מעשה להראות שאינו רוצה לשמוע דברי הבל], ונוכל לומר שכולל גם דברים בטלים, וכמו שאמרו להלן אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים. אבל לשמוע לשון הרע, יש להוכיח מכמה מקומות שאסור הדבר מן התורה אפילו כאשר שומע ואין בדעתו לקבל כלל את הדברים, שאינו מאמינם. (עפ"י חפץ חיים - הלכות לשה"ר כלל ו ב'באר מים חיים' ב. ולהלן שם (בסעיף ה, בא"ח סק"י"א) נסתפק אם מחויב להניח אצבעותיו באזניו כאשר עי"כ יחזיקוהו כשוטה וילעגו עליו. [ולא הבנתי מה שכתב שם שמה אינו חייב לעשות זאת משום כבוד הבריות, כי אפשר שרק באיסור דאורייתא אמרו מוטב יעשה אדם עצמו שוטה כל ימיו ואל יהיה רשע שעה אחת לפני המקום. - והלא לפי מש"כ לעיל הלא גם בשמיעה בלבד יש איסור תורה. אכן י"ל דבשו"ת דוחה כבוד הבריות אף איסור תורה, ואולם הוא ז"ל לא נחית לזה. וצ"ע]. וכתב: 'על כן העצה היעוצה לצאת ידי כל הספיקות, אם אינו יכול להוכיחם כלל, ישתדל בכל כוחותיו לצאת מזאת החבורה, ויהיה טוב לו בזה ובבא', וכיו"ב כתב (בסק"ח) שכן עדיף לעשות בזמננו).

(ע"ב) 'דם מיפקד פקיד, או חבורי מיחבר?' - ספק הגמרא אינו ספק במציאות, אלא ספק הלכתי, איך לדון את המציאות הקיימת, האם להחשיב את הדם כדבר העומד לעצמו בתוך הבשר, או כחלק ממנו. (עפ"י חידושי חתם סופר.

נ"ל כוונתו שפשוט היה לחז"ל שהדם יוצא כתוצאה מקריעת הקרום, ואינו כעשיית פתח בכלי. והרי ברוב רובם של המקרים

אין הפתח אטום גם בבתולה, ואם הדם היה מופקד כפי ההבנה הפשטנית, היה צריך לצאת (וכזאת הקשה הפני יהושע), ולמסקנתו אין התירוץ מבורר, ע"ש. וע' שבת קלג, ב שדנו כעין זה לגבי דם המילה. וכן בפסחים לג, ב לענין משקין בזיתים וענבים. ואולי אפשר שהחילוק בין הנידונים הללו ובין שאר דם חבלה, שכאן [וכן במילה ובפירות], עומד הדם מלכתחילה לצאת בדרך זו, ולכן הוא נידון כדבר בפני עצמו, וכפקדון העומד להשבה, מה שאין כן בשאר חבלות. ולפי"ז אין צורך לומר שיש חילוק פיסולוגי בין דם בתולים לשאר דם שבגוף. ואולם מרש"י להלן (ז. ד"ה פקיד) משמע שדם הבתולים שונה מבחינה מציאותית משאר דם שבגוף. וע"ע. וע' אצנ. הלכתית רפואית, ערך 'בתולים' הע' 48).

'מקלקל הוא אצל הפתח' – יש מי שהקשה, לפי מה שאמרו על הקורע בגדיו בחמתו בשבת – חייב, שכיון שמשכך את יצרו בכך, נחשב מצד זה כמתקן. מדוע לא נאמר כן גם בעניננו? ואף החולקים שם לא נחלקו אלא בקריעת כלים, כיון שאסור לעשות כן, שכל הכועס כאילו עובד עבודה זרה, ואין זה ראוי להחשב כתיקון. מה שאין כן כאן? (עבודת הגרשוני ג – הובא בג'לין מהרש"א).
 ויש לחלק, ששם תיקון היצר הוא במה שהבגד יהיה קרוע, ולכן עשיית דבר זה נחשב לתיקון. מה שאין כן בבעילה אין התוצאה של עשיית הפתח חשובה לו, ולא ממנה הנאתו, אלא אך מעצם המעשה, ולכן אין זו סיבה להחשיב פתח זה כתיקון. (אילת השחר)
 סברה דומה לזו, נמצאת בספר 'בית יעקב' (לרבי יעקב מליסא) על שאלה ששאלו אחרונים, למה לא נחשיב בעילת מצוה לתיקון מצד המצוה שבדבר, כשם שאומרים זאת לגבי מילה, שאין זה מקלקל, מחמת המצוה? וכתב לחלק: שם המצוה היא בעצם המילה, היות התינוק נימול, אבל כאן אין החבלה מצוה, אלא שאי אפשר למצוה שתיעשה ללא גרימת החבלה.

ציונים

'שמה ישחוט בן עוף' – על הגהת רבנו משולם 'בו עוף' – ע' בספר הישר – תשובות מג-נ. ור' בספר 'עמודים בתולדות הספר העברי' (לר"ש שפיגל, הגהות ומגיהים – עמ' 133 ואילך).
 ועל מש"כ התוס' שפעמים שהשתמשו רז"ל על שבת בלשון זכר – ע' במובא בנפש חיה (להר"ר מרגליות. רסב, ג); מגדים חדשים (לר"ד וויס. ברכות טז. ושבת קיח:).

זאילו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב מכוון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך' – ע"ע קונטרס קדושת השבת ב (עמ' 8); שו"ת משנה שכיר לד.

(ע"ב) 'אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים מפני שהן נכוות תחלה לאיברים' – על שימושי לשון דו-משמעתיים בלשון רז"ל, [כגון כאן – כווייה כפשוטה ו'כווייה' ונוק רוחניים] – ראה בהרחבה בספר 'עיונים בדברי רז"ל ובלשונם' לר"ח ארנטרוי אב"ד מינכן, עמ' צ ואילך.

זאת"ל דם חבורי מיחבר, לדם הוא צריך ואסור' – סיכום שיטות הראשונים בטעם חיוב החובל בשבת ומוציא דם – ע' במובא בשבת קז (חוברת קז).

הערות לתרשים (ובאורים והערות בסוגיא)

1. שיטת התוס' בכמה מקומות, שאפילו לרבי יהודה האוסר דבר שאין מתכוין, אינו מדאורייתא. ושיטת הרמב"ן והרשב"א ועוד שאסור מן התורה וחייב קרבן. ובשיטה מקובצת כאן הביא שיטה האוסרת מן התורה, אך פוטרת מקרבן.
2. ואין כאן 'פסיק רישיה ולא ימות' בעשיית הפתח, לפי שיכול להוציא דם ללא פתיחת פתח (תוס'). ובספר אור-שמח (הל' שבת יב,ב) כתב שאין צורך בחידוש זה, אלא מפני שאין אומרים 'פסיק רישיה' לענין עשיית כלי, כפי שכתב המגיד-משנה בשיטת הרמב"ם, שכל שאינו מתכוין, אין כאן עשיית כלי ולא שם מלאכה כלל. וע' חידושי חתם סופר.
3. ואין זה 'פסיק רישיה' לפי שאפשר בהטיה, ללא דם וללא פתח (עפ"י גמרא להלן ורש"י. וע' בספר ברכת מרדכי ח"ב כט,ב שבאר שיטת רש"י, שאעפ"י שעתה אין רצונו בהטיה, אך כיון ששייך בעילה בהטיה ללא איסור, שוב אין חל על מעשהו שם 'בונה' אלא מעשה אחר הוא, ואין אומרים 'פסיק רישיה' אלא כשאי אפשר בשום אופן למעשה כזה ללא מלאכה).
4. כמוכן גם אם נוקטים 'חבורי מיחבר', יש צד לחייב משום עשיית פתח, אם 'לפתח הוא צריך'. וכן כתב בפירושו הרשב"א.
5. הוא הדין אם 'להנאת עצמו הוא צריך'. ומה שלא נקטה הגמרא 'להנאת עצמו' אלא לפי הצד ש'חבורי מיחבר' – הואיל ולפי צד זה אין לפוטרו אלא בכי האי גוונא (רשב"א).
- בגוף הפירוש 'לדם הוא צריך' – נחלקו הראשונים, האם הכוונה שמעונין ביציאת הדם מפני הביאות שלאחר מכן (רבנו תם), או כדי לבדוק שבתולה היא (ר"י).
6. כתבו התוס' (בד"ה לדם) שלהסבר רבנו תם ש'לדם הוא צריך' היינו שלא יתלכלך פעם אחרת, הרי זו מלאכה שאין צריכה לגופה, ולדעת רבי שמעון אין אסור אלא מדרבנן.
7. ואינו נפטר משום 'מקלקל' – ע' שאילות פרשת חיי-שרה וב'העמק שאלה' שם; חידושי הרשב"א לפני יהושע כאן.
8. אף על פי שבכל מקום המקלקל פטור אבל אסור, כאן מותר לכתחילה משום צורך מצוה, או משום שבנוסף לקלקול גם אינו מתכוין – תוס' ועוד. וע"ע בשו"ת אור לציון ח"א סוס"י כה.

'ככתבם וכלשונם'

'גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ...' –

'הענין בזה כי בריאת שמים וארץ היתה כדי שיכיר האדם שהשי"ת נמצא בעולם, ואם היתה מפורש זאת בהתגלות, אין שום מקום לפעולות אדם, לכן הסתיר השי"ת זאת והלביש זאת בלבושים, ולכן נדמה שעולם כמנהגו נוהג ואינו נראה הכרת השי"ת מפורש, רק על ידי מעשה ידיהם של צדיקים, היינו ע"י מעשה המצות, אז נתראה התגלות אור השי"ת בעולם, וכל זה הוא שהשי"ת חפץ להצדיק בריותיו, לכן נתן מקום שע"י פעולות ישראל נתגלה זאת, וכמו שמצינו בעת שנגמר בנין בית המקדש היו כל האומות מכירים התגלות השי"ת בעולם, וזה נקרא 'בשתי ידים' – היינו בשלימות הגמור...

... כיון שכל עיקר הרצון בפעולת אדם גם כן הוא מחסדי השי"ת שחפץ שמעשה צדיקים יאירו הכרת השי"ת בכל העולמות, לכן בטח יסכים השי"ת על כל פעולתם. (מתוך מי השלוח ח"ב – לקוטי הש"ס. עע"ש בבאור הביטוי 'השיב בבלי אחד ורבי חייא שמו').

'... פירוש, דבר נקל להכיר במעשה שמים להכיר שהוא מן השמים, והכל יודעים שאין בכח אדם עצמו להצמיח התבואה, אבל במעשה אדם לטחון החיטה ולעשות עיסה ולאפות, בזה רבותא כשמכיר שגם בזה הוא הנותן לך כח לעשות חיל...'. (מתוך לקוטי מאמרים לר"צ הכהן עמ' 99. ע"ע: קדושת לוי – חנוכה קדושה חמישית; פורים קדושה שלישית; מגיד דבריו ליעקב – יא.)

זיתד תהיה לך על אונך – אל תקרי אונך אלא אונך –

'... והנה אם אדם שומר אזנו מלשמוע דברים רעים, אז זוכה שישמע הכרוז שמכריזים למעלה בכל יום 'שובו בנים שובבים' (פרד"א טו; זר ח"ג ככו.) ואז כשמעו הכרוז יש לו תמיד בושא האיק יחטא לפני אדון כזה אשר כל העולמות חרדים ופוחדים מלפניו ומכריזים שובו בנים שובבים, ואיק יחטא ח"ו לפניו.

וזהו ויתד תהיה לך על אונך כמו שדרשו חז"ל אל תקרי אונך אלא אונך – פירוש, שתהיה לך יתד על אונך, שתשמור אונך מלשמוע דבר רע. אז אם אתה עושה כן, מסיים הפסוק וחפרת בה – פירוש על ידי זה תזכה שתשמע הכרוזים ותתבייש תמיד לפני הבורא, וזהו לשון בושא כמו וחפרה הלבנה.

והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך – פירוש, על ידי זה אם יצאת פעם מהעבודות וחטאת, תשוב תיכף להבורא...'. (מתוך קדושת לוי – לראש השנה)

(ע"ב) 'מפני מה אצבעותיו של אדם דומות ליתדות...' –

'הרוחניות היא תוכן הבריאה ותכניתה; פירוש, כי כל מה שמתהווה לעינינו בעולם הגשמי, שורש הוייתו הוא ברוחניות. ולא רק הוייתו, אלא גם כל אופן השתלשלותו ופעולתו, ואיק פועל לעינינו על גשמים אחרים ואיק נפעל על ידם – הכל נעשה ומתנהג רק על פי צרכי הרוחניות ובסדר רוחני ולשם התכלית הרוחנית אשר נתכוון לה הבורא ב"ה בבריאתו... שגם חוקי הטבע תלויים בתכלית הרוחנית השמורה בבריית התורה, ומה שנראים לנו כחוקים טבעיים תחתונים – אין זה אלא דמיון...'

והיינו שאמרו ז"ל לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומיות שבלב' (ברכות נט). וכן 'לא איברי סיהרא אלא לגירסא' (עירובין סה). וכן בענין חמש האצבעות 'כל חד למילתא עבידא' וקחשיב אמה וקומץ וזרת וכו' שכל אחת יש לה חלק בקדושה שבעבורה נבראת (הערת הרב קאגאן מיטסהד). והיינו תוכנם ומציאותם של כל דברים אלו באמת, וכן לכל שאר הדברים והענינים הגשמיים.

אך מה שאנו אין אנו רואים כל זאת הוא כי טח מראות לבנו; כי הנה בעיני המגושם – הקרוב אל הגשמיות ולהוט אחריה – העולם הגשמי לבדו הוא המציאות האמיתית, וחוקי הטבע ידמו לו כחוקים מוחלטים העומדים בכח עצמם ואין ניצל מגזירותם. ועל כן נבין מדוע חכמי האומות, הנלכדים בשחיתות הגשמיות, ישתדלו בכל כחם להסביר כל עניני העולם במושגי הגשמיות ויתלבטו להוכיח איך הכל נתהווה ונשתלשל אך ורק על פיה. והוא משום שהרוחניות מחוץ להשגתם לגמרי, וממילא א"א להם לראותה בשום אופן. גבול השגתם הוא הגשמיות, ועל כן יראו את הכל במשקפיים מגושמים. ולא רק הסדר הרוחני הרגיל, שהעולם מתנהג תמיד על פיו, רואים באופן זה, אלא אם גם היו מראים להם לעיניהם נסים גלויים – היה נשאר התוכן הרוחני של הניסים ההם מחוץ להשגתם, ויהיו מחפשים – ומוצאים – דקדוק חדש באיזו תאוריה טבעית שלהם שיסביר להם הנס באופן גשמי, או שימציאו תיאוריה חדשה, אך סוף סוף יכניסו הנס ההוא לתוך עולם הטבע... ה' ישמרנו מאולתם ומעוורונם של אלה ומכל טימטום ושגיאה, ויטהר לבנו לראות נפלאות תורתו והנהגתו, כמו שנאמר מי חכם ויבן אלה נבון וידעם... ויצדקים ילכו בס וגו'. ואומר מי חכם ישמור אלה ויתבוננו חסדי ה'. (מתוך מכתב מאלהיו ח"א עמ' 185-183)

– 'נאמר בבני גד: 'משפחת האזוני', ובפרשת פנחס פירש רש"י: 'אזני' – זה אצבון, ואיני יודע למה נשתנה שמו. ובאמת הוא על פי מאמר הגמרא 'מפני מה אצבעותיו של אדם דומות ליתדות?'

שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון, יניח אצבעותיו באזניו. לכן כשירדו למצרים, שהיה אוריה טמא, נקרא אצבון, שהיה מסתים אזניו, שלא יקבל דבר שלא כרצון ה', וכשנכנסו לארץ ישראל שאוריה מלא קדושה, נקרא שמו אזני, שהיו אזניו פתוחות לשמוע לקבל קדושת ה' מטובת הארץ. (מי השילוח – במדבר)

דף 1

'האי מסוכריא דנוייתא אסור להדוקה ביומא טבא – בההוא אפילו רבי שמעון מודה, דאביי ורבא דאמרי תרווייהו מודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות' – טעם האיסור להדק הבגד בחבית, משום סחיטה. ואמר רבנו תם שיש לאסור סחיטה משום שני אבות מלאכה; האחד – 'מלבן', שבסחיטת הבגד מהמים או מהיין, הוא מתלבן ומתנקה מעט. ועוד אסור משום מפרק, כמו הסוחט פירות, והיא תולדת 'הדש'. ונפקא מינה, שגם באופן שאין הבגד מתלבן מסחיטת המשקים, אסור לסחוט משום מפרק. וכתבו ראשונים (ערמב"ן ר"ן ועוד), שבהידוק המטלית בחבית יין וכד', בכל אופן אין איסור תורה; 'מלבן' אין כאן לפי שאין המטלית מתלבנת בכך ואין זה כדרך ליבון. ו'דש' אין שייך אלא כשרוצה את המשקים הנסחטים, וכאן הלא אין לו שום תועלת וניחותא באותם משקים. ומכל מקום אסור הדבר מדרבנן מפני שסוחט משקים שדרך סחיטה בהם.

שיטת רבי נתן בעל הערוך, שמדובר כאן רק במטלית ש בפי החבית, שהמשקים נסחטים ויורדים לתוכה. אבל מטלית התחובה בדופן החבית, שאין לו חפץ במשקים היוצאים ממנה – מותר, שאף על פי ש'פסיק רישיה דלא ימות' הוא, הואיל ואין לו בהם נוחותא – מותר. והביא כמה ראיות ליסוד זה, ש'פסיק רישיה דלא ניחא ליה' מותר. (ויש אומרים שכן היא דעת הרמב"ם. ע' ב'חדושי הגר"ח שבת י.יז. ויש חולקים – ע' בחו"א או"ח נ.ד.). ואולם התוס' והרא"ש והרמב"ן (בשבת קיא.) חולקים, וכן הכרעת רוב הפוסקים, שפס"ר דלא ניחא ליה אסור, וכדין מלאכה שאינה צריכה לגופה, שפטור אבל אסור (לרבי שמעון). והריטב"א (בשבת קג) יצא לחלק בין דברים שבמהותם אינם חשובים מלאכה, שאם לא ניחא ליה ואינו מתכוין מותר, כגון חרישה כל שהוא בקרקע, או מיעוט ענבים שבהדס, ובין דברים שמצד עצמם נחשבים מלאכה, שאסורים אף בפס"ר דלא ניחא ליה.

יש מצדדים שלא נחלקו הראשונים על הערוך אלא כשלא איכפת לו שתיעשה המלאכה, אבל אם היה רוצה שלא תיעשה – מותר. (ע' אגרות משה אה"ע ח"ד כט, ז).

הרבה מן הפוסקים כתבו [עפ"י התוס' בכמה מקומות], שבאיסורי 'שבות' דרבנן, פסיק רישיה דלא ניחא ליה מותר. (ע' דעות הראשונים והאחרונים בפירוש, ב'מאור ישראל' – שבת דף קג ודף קמא. ד"ה האי מאי וד"ה האי בנין). וכן משמע שנקט למעשה באגרות משה (או"ח ח"א קלג. וצ"ע בדבריו בח"ב ע). ואולם יש שנראה מדבריהם לאסור. (ע' בשבט הלוי ח"ה מה, שנקט להחמיר ברחיצת זקן, ודלא כאג"מ, [אך אולי טעמו כי איסור רחיצת שער משום סחיטת בגד הוא, ובבגד אין נפקותא אם חולכים המים לאיבוד אם לאו, הלכך גם בשער לא חילקו]. וכן יש לשמוע מדבריו [בח"ט פא] לענין מהלך ע"ג עשבים בשבת. וע' שער הציון שלו סק"י ומשנ"ב שלו סקכ"ה. וצ"ע. וע"ע חו"א (נב, טו) דבתרי דרבנן מקילים בפס"ר דלא ניח"ל. ועע"ש נ.ה).

ויש מתירים בדרבנן אפילו בפסיק רישיה דניחא ליה, כדברי תרומת הדשן. (סד. וע' גם בתוס' פסחים כב: ד"ה לא וב'מלא הרועים' שם; מאירי שבת כט: מא: קכ:). ואולם הרשב"א (שבת קכ:). הוכיח לאסור. וכן הוכיחו המגן-אברהם (שיד סק"ה) והגר"א (שם). וע' בהרחבה בדעת-תורה-שיד; שו"ת באר יצחק טו; אור לציון ח"א כה; שו"ת יביע אומר ח"ד לד ומאור ישראל שבת קכ: שו"ת שבט הלוי ח"ה מו, ח.

יש אומרים [דלא כתוס' בסוגיין], שלא התיר הערוך פסיק רישיה דלא ניחא ליה אלא באיסורי שבת ולא